

IWONA HOFMAN

TADEUSZ MAJSTERKIEWICZ

Działalność Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN w okresie 70-lecia PAN

Poglądy na miejsce towarzystw naukowych w systemie organizacji nauki w Polsce, na treść i zakres ich statutowych zadań i struktury organizacyjne oraz na kierunki i metody ich działalności ulegały i ulegają ewolucji w minionym siedemdziesięcioleciu, jakie upłynęło od powołania Polskiej Akademii Nauk. Było i jest to związane m.in. z ustrojowymi zmianami i społeczno-gospodarczymi i politycznymi warunkami działania, rozwojem krajowego potencjału naukowego i kadrowego oraz infrastruktury państwowych instytucji naukowych w kraju, tworzeniem i ożywieniem ruchu naukowego w pozaakademickich ośrodkach regionalnych.

Ustawa z dnia 30 października 1951 r. o Polskiej Akademii Nauk (Dz.U. z 1951 r. Nr 57, poz. 391) dała podstawy prawne do powołania państwowej instytucji naukowej, a art. 4 wyznaczył jej cele:

Zadaniem Akademii jest wszechstronne rozwijanie nauki polskiej i pogłębianie jej dorobku, współdziałanie w planowym wykorzystaniu osiągnięć naukowych dla dalszego rozwoju gospodarki i kultury narodowej oraz przyczynianie się do rozwoju postępowej myśli naukowej w świecie.

Od początku swej działalności władze Polskiej Akademii zwracały uwagę na rolę oddziaływania towarzystw naukowych na społeczeństwo, powołując w grudniu 1952 r. pod patronatem wiceprezesa PAN Witolda Wierzbickiego – Komisję Towarzystw Naukowych oraz w tym samym roku Biuro Towarzystw Naukowych i Popularyzacji Wiedzy PAN, stanowiące zaplecze organizacyjne Komisji. Komórka ta została rozwiązana w ramach październikowej odwilży 1956 r. W 1957 r. utworzono specjalny organ zajmujący się towarzystwami naukowymi – 10-osobową Komisję Towarzystw Naukowych pod przewodnictwem prof. Stanisława Kulczyńskiego, wiceprezesa PAN, z udziałem przedstawicieli Gdańskiego TPN, Opolskiego TPN, Płockiego TN, Poznańskiego TPN, Łódzkiego TN, Szczecińskiego TPN, Toruńskiego TN, Wrocławskiego TN. Współdziałanie PAN ze społecznym ruchem naukowym liczy więc już 65 lat. Kolejna Ustawa z dnia 17 lutego 1960 r. o Polskiej Akademii Nauk (Dz.U. z 1960 r., Nr 10, poz. 64) stwierdza w art. 4 pkt. 13, że w wykonywaniu swoich zadań Akademia „sprawuje opiekę nad towarzystwami naukowymi i – na zlecenie rządu – nad innymi społecznymi instytucjami naukowymi” (wymieniono 15 zadań).

Kierownictwo PAN podkreślało wówczas, że towarzystwa są naturalnymi sojusznikami Akademii i trzeba uczynić wszystko, aby mogły się rozwijać jak najlepiej, zarówno te dotychczas istniejące, jak i te, które powstaną w przyszłości. Należy więc tworzyć warunki dla ożywienia inicjatywy naukowej w terenie, a zadaniem towarzystw regionalnych jest rozwijanie i popieranie tej inicjatywy oraz prowadzenie i wpływanie w ten sposób na politykę naukową. Opowiadano się za kompleksowym programem obejmującym organizowanie przez towarzystwa kompleksowych dyskusji, dotyczących zarówno ogólnych teoretycznych problemów nauki, jak i węzłowych zagadnień poszczególnych dyscyplin; wypowiadanie się w sprawach poszczególnych placówek naukowych, jak i ośrodka naukowego jako całości; podejmowanie krytycznej analizy i oceny publikacji i prac naukowo-badawczych poszczególnych uczonych i uczelni działających na obszarze statutowych zainteresowań towarzystw ogólnych; otaczanie opieką badań naukowych mniejszych zespołów, a w poszczególnych przypadkach nawet organizowanie prac badawczych i podejmowanie opracowań kompleksowych szczególnie ważnych dla rozwoju regionu; opiekowanie się miejscowymi oddziałami towarzystw naukowych specjalistycznych i organizowanie dyskusji nad problemami dydaktycznymi.

Zorganizowana przez Akademię w październiku 1961 r., pod przewodnictwem prezesa T. Kotarbińskiego, pierwsza ogólnokrajowa konferencja z udziałem prezesów towarzystw naukowych potwierdziła w całej rozciągłości tezę o konieczności współdziałania Akademii i jej korporacyjnych i placówkowych struktur organizacyjnych, z całym społecznym ruchem naukowym, ze skupionymi wokół PAN towarzystwami naukowymi ogólnymi i specjalistycznymi w szczególności. Dyskusja na tym pierwszym w istocie, powojennym, zjeździe towarzystw naukowych nad referatami B. Suchocholskiego *Problemy upowszechniania nauki w epoce współczesnej* oraz G. Labudy *Rola społeczna i formy działania ogólnych towarzystw naukowych (regionalnych)* zarysowała kierunki i programy wspólnego działania, postulowała utworzenie stałego forum dyskusyjno-koordynacyjnego dla społecznego ruchu naukowego i jego upowszechniającej naukę działalności.

Powołana Uchwałą nr 5/63 Prezydium PAN z dnia 25 czerwca 1963 r. Rada Towarzystw Naukowych i Upowszechniania Nauki uzyskała status stałego „organu doradczego Prezydium i Sekretariatu Naukowego Polskiej Akademii Nauk we wszystkich sprawach dotyczących towarzystw naukowych i upowszechniania nauki”, jak też „organu doradczego dla towarzystw naukowych w całym zakresie ich działalności oraz dla innych instytucji społecznych w zakresie popularyzacji nauki na najwyższym poziomie”. Utworzenie Rady zaowocowało nie tylko ożywieniem i wzbogaceniem prac i dyskusji nad zagadnieniami teoretycznymi i praktycznymi upowszechniania nauki, stosowania nauk społecznych w praktyce, roli nauki w kulturze ogólnej, ale też autentycznym zainteresowaniem kierownictwa Akademii i jej wydziałów sprawami społecznego ruchu naukowego. Kierownictwo Polskiej Akademii Nauk i Rady Towarzystw Naukowych uznając, że towarzystwa naukowe stanowią ważny, niezinstytucjonalizowany, społeczny czynnik rozwoju nauki i wiązania jej ze społeczeństwem, rozwijały różne formy współdziałania m.in. poprzez afiliowanie towarzystw specjalistycznych

przy wydziałach PAN i włączanie przedstawicieli towarzystw do komitetów naukowych PAN, a przedstawicieli towarzystw ogólnych i regionalnych do prac prowadzonych przez oddziały PAN i komitety problemowe.

W tej postaci organ ten przetrwał do stycznia 1975 r., kiedy decyzją Prezydium PAN został przekształcony w Radę Towarzystw Naukowych, obok której działała powołana parę lat później (w 1981 r.) odrębna Rada Upowszechniania Nauki, której pierwszym przewodniczącym był prof. Gerard Labuda. Rada Upowszechniania Nauki w pierwszych latach działalności zajmowała się teoretycznymi i metodologicznymi zagadnieniami upowszechniania nauki w społeczeństwie i w gospodarce, wypracowywaniem innowacyjnych metod w tym procesie. W późniejszych latach pod przewodnictwem prof. Franciszka Gruczy skupiła się na inicjowaniu procesów wdrożeniowych i samym wdrażaniu. W aktywnej współpracy z Polską Fundacją Upowszechniania Nauki, pod przewodnictwem prof. Janusza Hamana, zrealizowano szereg przedsięwzięć praktycznych, m.in. zracjonalizowano i przeprowadzono import czasopism naukowych i baz danych do wszystkich podmiotów nauki i szkół wyższych w Polsce; zainicjowano i uczestniczono w festiwalach i piknikach naukowych.

Powołanie Rady Towarzystw Naukowych, jej zadania i zasady kształtowania składu osobowego, w niewielkiej części złożonej z przedstawicieli PAN, a w ogromnej większości z pochodzących z demokratycznie przeprowadzanych wyborów przedstawicieli wszystkich kategorii towarzystw naukowych, zaowocowało wyraźnym ożywieniem prac i dyskusji nad zagadnieniami upowszechniania nauki. W okresie 19 kadencji Rady Towarzystw Naukowych i Rady Upowszechniania Nauki oraz Rady Towarzystw Naukowych łącznie składy Rady liczyły 773 osoby, a uwzględniając osoby będące członkami Rady przez wiele kadencji były to 432 osoby, z tego 75 członków Polskiej Akademii Nauk. Należy podkreślić, że powoływani z ramienia Sekretariatu Naukowego PAN w pierwszych kadencjach Rady byli głównie członkowie PAN działający w specjalistycznych towarzystwach naukowych. Podjęto badania nad rodzajami, formami i efektywnością upowszechniania w różnych środowiskach m.in. przez pracowników nauki i środowiska inżynierskie, przez różne instytucje jak TWP, związki zawodowe, prasa, radio, telewizja. Rada organizowała ukierunkowane tymi studiami konferencje i sesje problemowe, poświęcone np. rodzajom zainteresowania nauką, stosowaniu nauk społecznych w praktyce czy zagadnieniom nauki w kulturze ogólnej. Za pierwszoplanowe zadania Rada uznała przedstawianie kierownictwu Akademii oceny roli, zadań, aktualnego stanu organizacyjnego i warunków działalności towarzystw naukowych oraz miejsca Akademii w merytorycznym i finansowym wspomaganiu społecznego ruchu naukowego w Polsce.

Zmiany polityczne, jakie nastąpiły po grudniu 1970 r., miały wpływ na ożywienie działalności społecznego ruchu naukowego. Jednym z przykładów tego ożywienia był opracowany z inicjatywy Rady *Memoriał w sprawie rozwoju społecznego ruchu naukowego*, przekazany 13 lipca 1971 r. do Wydziału Oświaty i Nauki KC PZPR i wicepremiera ds. oświaty, nauki i kultury. W kolejnych opracowaniach Rady: *Założenia polityki rozwijania społecznego ruchu naukowego z października 1971 r.*

i *Tezy do prawnego uregulowania sytuacji towarzystw naukowych* z 1974 r. określano zadania towarzystw naukowych w życiu naukowym i społecznym kraju i uzasadniano celowość wydania odrębnej ustawy o towarzystwach naukowych.

Opracowane w pierwszym trzydziestoleciu działalności Rady trzy raporty zawierały analizy statusu, roli, zadań, stanu organizacyjnego, kierunków i warunków działalności towarzystw naukowych, ich prawno-legislacyjnego usytuowania, systemu ich finansowania. Miejscu Akademii w merytorycznym oraz organizacyjnym i finansowym wspomaganiu społecznego ruchu naukowego w Polsce poświęcono wspólne studium Rady i Sekretariatu Naukowego PAN, wspierające i udzielające towarzystwom naukowym pełnego poparcia – *Wytyczne określające warunki dalszego wzrostu roli społecznego ruchu naukowego w życiu naukowym kraju oraz zadania organów PAN w dziedzinie opieki nad towarzystwami naukowymi* uchwalone przez Prezydium PAN 28 czerwca 1968 r., w czasie trwających jeszcze pomarcowych represji. Zwróciły one m.in. uwagę na dwa „najistotniejsze” działania. Pierwsze z nich dotyczyło umocnienia sytuacji towarzystw naukowych poprzez „opracowanie i uzgodnienie z właściwymi władzami projektów wyodrębnienia towarzystw naukowych z systemu norm prawnych regulujących formy działania i zasady finansowania ogółu organizacji społecznych w kraju”. Drugie, które znalazło swój formalny finał w postanowieniach Prezydium PAN z marca 1980 r. i marca 1983 r., zobowiązywało do potwierdzenia zasad i warunków wzajemnej współpracy, określenia „form bliższego powiązania towarzystw naukowych, ogólnych i specjalistycznych, z tzw. pionem korporacyjnym Akademii”, w wyniku którego „towarzystwa naukowe ogólne mogłyby się stać ważnym elementem w polityce Akademii zmierzającej do tworzenia oddziałów poza Warszawą”. Także tej kwestii służyły *Tezy w sprawie współdziałania oddziałów naukowych i rad koordynacyjnych PAN z regionalnymi towarzystwami naukowymi i innymi jednostkami społecznego ruchu naukowego*, przyjęte przez Prezydium PAN.

Memoriał w sprawie rozwoju społecznego ruchu naukowego, przekazany w lipcu 1971 r. kierownictwu państwowemu i politycznemu, oprócz analizy stanu zawierał adresowane do władz centralnych i terenowych organów administracyjnych postulaty wraz z apelem o stosowanie zasady partnerstwa we wzajemnych powiązaniach i stosunkach z towarzystwami naukowymi. Opracowany przez Radę i rozesłany jesienią 1974 r. do uzgodnień międzyresortowych *Projekt ustawy o towarzystwach naukowych*, po pozytywnych opiniach większości resortów był częściowo wykorzystany w uchwalonej przez Sejm w kwietniu 1989 r. Ustawie – Prawo o stowarzyszeniach. Natomiast przyjęta (w miejsce odłożonego projektu ustawy) 17 maja 1979 r. przez Radę Państwa deklaracja *O umocnieniu roli społecznego ruchu naukowego* miała swój pozytywny wpływ, zwłaszcza na terenowe organy administracyjne.

W warunkach i klimacie szczególnego ożywienia w okresie społeczno-politycznej „solidarnościowej rewolucji”, Rada opracowała, a Prezydium PAN przedyskutowało *Memoriał w sprawie kierunków i warunków działalności towarzystw naukowych*, przygotowany w grudniu 1980 r. dla prezesa Rady Ministrów. Parę miesięcy później w marcu 1981 r. w debacie nad opracowaniem Rady pt. *W sprawie*

działalności towarzystw naukowych i ich miejsca w systemie funkcjonowania PAN Prezydium PAN stwierdziło, że w aktualnej fazie rozwoju ruchu reformatorskiego przed towarzystwami naukowymi otwierają się nowe perspektywy. Towarzystwa naukowe, jako samorządne, społeczne, wewnątrznie autonomiczne – obok państwowego pionu instytucji naukowych – ogniwo polskiej nauki, mniej narażone na biurokratyczne wypaczenia, mniej ulegające tendencjom do administracyjnego przede wszystkim funkcjonowania, demokratyczne w swych strukturach, decyzjach i działaniach mogą one i powinny osiągnąć większą skuteczność w realizacji swych statutowych zadań. *Wytyczne w sprawie działalności towarzystw naukowych i ich współdziałania z jednostkami organizacyjnymi* zostały pozytywnie ocenione i przekazane do konsultacji z wydziałami i oddziałami PAN. Po przerwie spowodowanej stanem wojennym zostały one ostatecznie rozpatrzone przez Prezydium PAN dopiero w dniu 25 października 1983 r.

W przygotowanym w tym okresie projekcie ustawy o Polskiej Akademii Nauk umieszczono, opracowany przez Radę Towarzystw Naukowych i przyjęty przez Prezydium PAN, najbardziej obszerny w dotychczasowych ustawach o PAN, zasługujący na zacytowanie pełnego zapisu *Dział IV. Współdziałanie ze społecznym ruchem naukowym*:

Art. 50. 1. Polska Akademia Nauk współdziała z towarzystwami naukowymi jako społecznymi i samorządnymi organizacjami nauki polskiej, skupiającymi przedstawicieli określonych dyscyplin naukowych i specjalistów praktyków w skali ogólnokrajowej lub przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych w towarzystwach ogólnych regionalnych. Akademia udziela im pomocy merytorycznej, organizacyjnej i finansowej oraz koordynuje pomoc państwa w skali ogólnokrajowej. Zasady, zakres i sposób współdziałania Akademii z towarzystwami naukowymi określa statut Akademii, precyzując:

2. Wspólnym organem Akademii i towarzystw naukowych dla organizowania współpracy, pomocy i koordynowania ich działalności jest Rada Towarzystw Naukowych. Zadania oraz tryb ustalania składu osobowego Rady Towarzystw Naukowych określa regulamin uchwalony przez Radę i zatwierdzony przez Prezydium Akademii.

W warunkach stanu wojennego projektowi ustawy o PAN nie nadano dalszego biegu legislacyjnego, natomiast w trzeciej z kolei ustawie o PAN uchwalonej 25 kwietnia 1997 r., po 15-letnich debatach, odnotowano jedynie „współdziałanie [PAN] ze szkołami wyższymi i innymi instytucjami naukowymi oraz towarzystwami naukowymi”.

W stanie wojennym Rada podjęła działania obronne, zwracając się do prezesa Rady Ministrów w sprawie przywrócenia działalności afiliowanych przy wydziałach PAN i dotowanych przez PAN towarzystw naukowych, których funkcjonowanie zostało zawieszone w grudniu 1981 r. W interwencyjnym piśmie przewodniczącego Rady prof. K. Szaniawskiego z 25 lutego do gen. W. Jaruzelskiego, po wymienieniu zawieszonych towarzystw – PT Filozoficzne, PT Historyczne, Tow. Literackie

im. A. Mickiewicza, PT Matematyczne, PT Nauk Politycznych, PT Psychologiczne, PT Socjologiczne i Towarzystwo Popierania i Krzewienia Nauk – wyrażono pogląd, że „utrzymywanie obecnego stanu rzeczy przynosi poważne szkody polskiemu życiu naukowemu”. Na tej podstawie i na skutek wystąpień sekretarza naukowego PAN zostały uchylone restrykcyjne zarządzenia z wyjątkiem Towarzystwa Popierania i Krzewienia Nauk. Zostało ono 18 listopada 1982 r. rozwiązane, co Rada, uznając za bezpodstawne, oprotestowała w piśmie 3 grudnia 1982 r. do ministra spraw wewnętrznych.

W kolejnych latach prace Rady skupiono na przygotowaniu, wspólnie z Biurem Społecznej Działalności Naukowej PAN, kolejnych opracowań *Towarzystwa naukowe w Polsce. Stan, zadania, warunki działalności* (marzec 1983) i *Aneks w sprawie kierunków i warunków działalności społecznego ruchu naukowego* (listopad 1984). Prowadzono działania związane z uzyskaniem wyraźnego określenia miejsca i roli towarzystw naukowych w przygotowywanej ustawie o stowarzyszeniach. Na przesłany do konsultacji projekt ustawy Rada odpowiedziała kilkustronicowym komentarzem *Propozycje i wnioski uzupełnień do projektu ustawy Prawo o stowarzyszeniach*, jednakże ostatecznie nie zostały one uwzględnione w uchwalonym akcie prawnym.

Wnioski następnego raportu RTN *Towarzystwa naukowe w Polsce. Stan i perspektywy rozwojowe* (marzec 1987), w postaci *Ustaień Komisji Kadr Naukowych dotyczących społecznego ruchu naukowego* były przedmiotem rozważań na spotkaniu Rady Państwa w czerwcu 1987 r. z przewodniczącymi wojewódzkich rad narodowych i oświadczenia przewodniczącego Rady Państwa W. Jaruzelskiego: „Społeczny ruch naukowy jest cenną wartością intelektualną, społeczną i moralną, zaspokaja potrzeby człowieka i służy jego kształceniu. Trzeba go wspierać, wzbogacać formy jego działania, wykorzystywać tkwiący w nim potencjał”.

Ostatnie, 3 maja 1989 r., spotkanie było w istocie apelem Komisji o aktywny udział towarzystw naukowych w procesie reformowania kraju. Natomiast ostatni wnikliwy, analityczny raport Rady Towarzystw Naukowych z września 1989 r., kierowany do władz Akademii i, pośrednio, państwowych, był w dniu 6 grudnia 1989 r. podstawą dyskusji i przyjęcia memoriału Rady Towarzystw Naukowych.

Do roku 1991 Akademia finansowała ze swojego budżetu działalność statutową 89 towarzystw specjalistycznych, działających w określonych grupach nauk i 6 towarzystw ogólnych i regionalnych (Gdańskie TN, Lubelskie TN, Łódzkie TN, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Towarzystwo Naukowe Warszawskie i Wrocławskie TN).

Zmiana systemu finansowania nauki i wspierania finansowego towarzystw naukowych od 1992 r. przez Komitet Badań Naukowych, przy pozbawieniu Akademii środków dla towarzystw, wpłynęła na rozluźnienie bezpośredniego powiązania Rady Towarzystw Naukowych z Prezydium PAN. Działalność Rady w tym okresie wspierało Centrum Upowszechniania Nauki PAN oraz Polska Fundacja Upowszechniania Nauki, która w 1995 r. przygotowała na zlecenie Komitetu Badań Naukowych ostatni *Raport o stanie towarzystw naukowych*. Mimo zaprzestania finansowania towarzystwa naukowe z własnej inicjatywy poszukiwały związków z Akademią, czego

przykładem może być ubieganie się kolejnych towarzystw o ich afiliację przy wydziałach PAN – po 1992 r. afiliację uzyskiwały m.in. PT Ceramiczne, PT Diagnostyki Technicznej, PT Etologiczne, PT Inżynierii Ekologicznej.

Merytoryczne powiązania Akademii z towarzystwami i Radą, mimo pozbawienia Akademii środków dla towarzystw, były nie tylko utrzymywane, ale z czasem nasilały się rozważania na temat celowości i korzyści bezpośredniego, formalno-prawnego powiązania Rady z PAN. Rozwiązaniu tej kwestii sprzyjało uchwalenie w kwietniu 1997 r. przez Sejm nowej ustawy o Polskiej Akademii Nauk, której zapisy umożliwiały zaakceptowanie przez delegatów poszczególnych grup towarzystw naukowych zasady ścisłego powiązania Rady Towarzystw Naukowych z Polską Akademią Nauk na zasadach autonomii i samodzielności. Rada Towarzystw Naukowych na swym plenarnym posiedzeniu w dniu 25 listopada 1997 r. jednogłośnie postanowiła zwrócić się do PAN w tej sprawie, a Prezydium PAN w lutym 1998 r. podjęło uchwałę w sprawie współdziałania Polskiej Akademii Nauk ze społecznym ruchem naukowym.

W końcu ostatniej dekady XX wieku Polska Akademia Nauk sprawy rozwoju towarzystw naukowych i współpracy ze społecznym ruchem naukowym traktowała jako jedno ze swych ważnych zadań. Przykładem tych działań była odbyta w dniu 9 listopada 1999 r. na posiedzeniu Prezydium PAN w siedzibie Towarzystwa Naukowego w Toruniu, z udziałem prezesów lub przedstawicieli wszystkich regionalnych towarzystw naukowych, debata na temat znaczenia społecznego ruchu naukowego w kształtowaniu świadomości społeczeństwa i roli nauki we współczesnym świecie.

Po ponownym powiązaniu Rady Towarzystw Naukowych z PAN, jej Regulamin określa Radę jako „społeczny, ogólnopolski organ przedstawicielski towarzystw naukowych, wyłaniany w trybie wyborów przeprowadzanych na zjazdach towarzystw naukowych oraz na zasadzie delegowania przedstawicieli przez instytucje naukowe zajmujące się upowszechnianiem i finansowaniem nauki”. Rada usytuowana przy Prezydium PAN działa obecnie na podstawie przepisów ustawy o PAN z 2010 r. i Statutu PAN, odnoszących się do tworzenia i funkcjonowania komitetów problemowych Polskiej Akademii Nauk. Zadaniem Rady Towarzystw Naukowych jest reprezentowanie społecznego ruchu naukowego oraz podejmowanie działań służących rozwojowi nauki i jej upowszechniania w ramach prowadzonej przez towarzystwa naukowe działalności statutowej.

W kolejnych kadencjach Rada prowadziła prace mające na celu wypracowanie metod działania i współdziałania wszystkich struktur społecznego ruchu naukowego i kulturalnego dla dalszego rozwoju cywilizacyjnego i gospodarczego naszego kraju, prace w zakresie analizy i oceny sytuacji społecznego ruchu naukowego w Polsce, ustalania zadań, jakie przed tym ruchem stoją, zwłaszcza w zakresie podnoszenia kultury naukowej i technicznej społeczeństwa, określenia warunków organizacyjnych i materialnych, niezbędnych dla ich realizacji. Przewodniczący i przedstawiciele Rady wzięli udział w zorganizowanej przez Radę Krajową Regionalnych Towarzystw Kultury, w dniu 19 września 2000 r. w gmachu Parlamentu, z udziałem przedstawicieli kierownictwa Sejmu, debacie na temat znaczenia społecznego ruchu ogólnokulturalnego i naukowego w kształtowaniu świadomości społeczeństwa oraz

roli nauki we współczesnym świecie. Debata wytyczyła kierunki w wyborze zadań, metod działania i współdziałania wszystkich struktur tego społecznego ruchu w rozwoju naszego kraju oraz wysunięte zostały ustalenia i postulaty w sprawie zadań, metod, form i warunków działalności towarzystw naukowych w Polsce współczesnej, w tym też zasad ich wspomagania finansowego.

W swych posiedzeniach, odbywanych wspólnie z kierownictwami regionalnych towarzystw naukowych – w dniu 10 maja 2000 r. w siedzibie Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, w dniu 18 maja 2001 r. w siedzibie Kieleckiego Towarzystwa Naukowego, w dniach 1–2 grudnia 2005 r. w siedzibie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Rada zastanawiała się nad formami działalności towarzystw naukowych i rozważała podjęcie nowych, bardziej skutecznych inicjatyw kształtowania racjonalnych poglądów na rolę nauki we współczesnym społeczeństwie i upowszechniania jej zdobyczy. Odbyte w siedzibie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk otwarte zebranie plenarne Rady, z udziałem Zarządu PTPN, prezesów i przedstawicieli towarzystw naukowych ogólnych i regionalnych, poświęcono rozważeniu spraw nt.: *Aktualny stan, perspektywy i kierunki rozwoju społecznego ruchu naukowego w Polsce; formy współpracy Rady Towarzystw Naukowych z Polską Akademią Nauk i Ministerstwem Nauki i Informatyzacji; system dofinansowywania towarzystw naukowych z budżetu państwa i ze środków pozabudżetowych; udział i rola towarzystw naukowych w debacie nad stanem i przyszłością nauki polskiej*. Zebrani przyjęli *Memoriał w sprawie zabezpieczenia warunków funkcjonowania i rozwoju społecznego ruchu naukowego w Polsce*, który został następnie skierowany do marszałków Sejmu i Senatu oraz ministrów: finansów, nauki i szkolnictwa wyższego oraz kultury i dziedzictwa narodowego. Zebrani zaakceptowali również wniosek o przygotowanie przez Radę i przedstawienie Sejmowi, jako projektu obywatelskiego, ustawy o towarzystwach naukowych.

Kontynuowano przygotowywanie analiz i raportów na temat stanu społecznego ruchu naukowego, w 2001 r. zespół pod kierunkiem czł. rzecz. PAN A. Rutkowskiego przedstawił raport *Towarzystwa naukowe w Polsce powojennej*, w którym zwrócono uwagę, że poza pierwszymi latami powojennymi, kiedy towarzystwa naukowe były potrzebne dla zgrupowania inteligencji wokół problemów odbudowy kraju, w okresie późniejszym część towarzystw była przez ówczesne władze niedoceniana, a nawet można stwierdzić, iż była postrzegana jako niepotrzebny element nauki, nie chciana. Część deklaracji czy poparcia władz miała bardziej charakter kurtuazyjny, nie przynosząc konkretnych efektów dla rozwoju społecznego ruchu naukowego w Polsce. Szczególnym tego przykładem stała się ustawa z 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach, gdzie mimo wcześniejszych deklaracji o znaczeniu społecznych organizacji naukowych dla rozwoju nauki i kraju, towarzystwa naukowe nie uzyskały statusu organizacji szczególnych. Świadczy o tym również fiasko późniejszych i obecnych starań Rady Towarzystw Naukowych i władz Polskiej Akademii Nauk o wydanie odrębnej ustawy dotyczącej towarzystw naukowych.

W kolejnej kadencji podejmowano działania mające na celu podjęcie bezpośredniej współpracy z Ministerstwem Nauki i Informatyzacji, potem Ministerstwem Nauki i Szkolnictwa Wyższego w zakresie kryteriów oceny towarzystw naukowych oraz możliwości finansowania ich działalności. Przedstawiciele RTN odbyli szereg spotkań z władzami ministerstw: m.in. z podsekretarzem stanu w MNiI dr. J. K. Frąckowiakiem, podsekretarzem stanu w MNiI dr. J. Langerem oraz z kierownictwem Departamentu Bazy Badawczej.

W wyniku ustaleń podjętych na spotkaniach z ministrem Frąckowiakiem Rada wypracowała i przedstawiła w 2004 r. kierownictwu Ministerstwa Nauki i Informatyzacji *Strategię działań Rady Towarzystw Naukowych i Polskiej Akademii Nauk na rzecz poprawy warunków ekonomiczno-finansowych oraz wytyczenia celów i form działania towarzystw naukowych*, wraz z propozycją kryteriów klasyfikacji towarzystw naukowych specjalistycznych oraz kryteriów klasyfikacji towarzystw regionalnych.

W przygotowanej pod kierunkiem prof. Z. Sadowskiego *Strategii* wysunięto szereg postulatów, w szczególności dotyczących polityki i systemu finansowania towarzystw naukowych przez KBN ze środków budżetowych państwa (np. finansowanie przedmiotowe i podmiotowe, sprawa środków z DOT, z których były dofinansowywane towarzystwa; kryteria dofinansowywania i rozliczania towarzystw; inne źródła finansowania itp.).

Przyjęty i przesłany w 2005 r. do marszałków Sejmu i Senatu oraz ministrów: finansów, nauki i szkolnictwa wyższego oraz kultury i dziedzictwa narodowego *Memoriał w sprawie zabezpieczenia warunków funkcjonowania i rozwoju społecznego ruchu naukowego w Polsce* sygnalizował władzom państwowym sytuację społecznego ruchu naukowego, towarzystw naukowych i problemy, jakie powinny być w najbliższej przyszłości rozwiązane, aby towarzystwom naukowym przywrócić ich rangę i rolę w polskiej nauce i jej upowszechnianiu.

Rada organizowała również konferencje, z których najważniejsze to zorganizowana wspólnie z Radą Upowszechniania Nauki przy Prezydium PAN, w dniu 1 grudnia 2004 r. konferencja *Nauka i media* oraz zorganizowana wspólnie z Towarzystwem Naukowym Płockim i Szkołą Wyższą im. Pawła Włodkowica w Płocku w dniu 30 maja 2008 r. w siedzibie Towarzystwa Naukowego Płockiego konferencja naukowa nt. *Rola i zasady funkcjonowania towarzystw naukowych w społeczeństwie wiedzy*. Zebrani uczestnicy konferencji jednomyślnie poparli Stanowisko Rady w sprawie roli i zasad funkcjonowania towarzystw i stowarzyszeń naukowych w społeczeństwie wiedzy. Przyjęte Stanowisko przekazano do marszałków Sejmu i Senatu RP, premiera RP, ministra nauki i szkolnictwa wyższego, Ministerstwa Finansów, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, prezesa PAN oraz do ponad 300 towarzystw naukowych.

Rada prowadziła również działalność wydawniczą, dofinansowując w latach 1999–2002 wydawanie kwartalnika „Problemy Społecznego Ruchu Naukowego”, przekształconego w 2001 r. w periodyk „Heureka. Problemy Społecznego Ruchu

Naukowego”, w których publikowano artykuły i materiały dotyczące historii towarzystw, ich wkładu w rozwój nauki w Polsce oraz informacje o bieżących pracach towarzystw.

W ostatnich kadencjach prace Rady skoncentrowano na działaniach związanych z przygotowaniem i przekazaniem do Sejmu RP projektu ustawy o towarzystwach naukowych. W 2008 r. uznano, że przygotowany w poprzedniej kadencji projekt nie zawiera wszystkich możliwych rozwiązań, które mogłyby poprawić aktualną sytuację towarzystw naukowych. Przygotowano nowy projekt odrębnej ustawy o towarzystwach i stowarzyszeniach naukowych, który obejmuje rozwiązania prawne dotyczące sposobu finansowania społecznego ruchu naukowego w Polsce, uwzględniający proponowane przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego zmiany w systemie finansowania polskiej nauki, współczesne realia oraz zadania towarzystw wynikające z wejścia Polski do Unii Europejskiej i budowania społeczeństwa opartego na wiedzy, w tym ustalenie warunków i kryteriów finansowania działalności towarzystw i stowarzyszeń naukowych, zarówno z budżetu na naukę, jak i przez jednostki samorządu terytorialnego, inne jednostki i sponsorów.

Ostateczny tekst projektu ustawy przekazano w dniu 24 stycznia 2009 r. prezesowi Polskiej Akademii Nauk czł. rzecz. PAN M. Kleiberowi. Po odbyciu spotkania z kierownictwem PAN, kierownictwo Rady odbyło kilkadziesiąt spotkań, w tym m.in. z Prezydium senackiej Komisji Nauki, Młodzieży i Sportu, z przewodniczącym Klubu Parlamentarnego Platformy Obywatelskiej, z minister nauki i szkolnictwa wyższego, z przewodniczącym senackiej Komisji ds. Sportu i Młodzieży, z Klubem Polskiego Stronnictwa Ludowego, z Klubem Parlamentarnym Sojuszu Lewicy Demokratycznej oraz z posłami. W trakcie tych spotkań podkreślano, że uchwalenie przez Sejm odrębnej ustawy o towarzystwach naukowych powinno przynieść poprawę warunków finansowania towarzystw, które powinny być traktowane, obok uczelni wyższych, instytutów resortowych i placówek naukowych Polskiej Akademii Nauk, jako czwarty pion nauki polskiej. Uchwalenie tej ustawy przyczyniłoby się do rozwoju polskiej nauki i wzrostu prestiżu towarzystw naukowych i rozszerzenia ich udziału w rozwoju regionów i budowaniu społeczeństwa wiedzy oraz przywróciłoby towarzystwom możliwość organizacji i prowadzenia badań naukowych. Przyjęcie ustawy pozwoliłoby również na aktywizację środowisk naukowych, zrzeszonych w towarzystwach oraz możliwości tworzenia naukowych programów międzynarodowych w ramach UE.

Rada prowadziła również działania mające na celu uzyskanie szerszego poparcia projektu ustawy o towarzystwach przez środowisko naukowe, szczególnie przez same towarzystwa naukowe. Projekt ustawy uzyskał pełne poparcie Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich (KRASP), Polskiej Akademii Umiejętności, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Federacji Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych Naczelnej Organizacji Technicznej oraz Konferencji Prezesów Towarzystw Lekarskich. Projekt ustawy poparło kilkadziesiąt zarządów towarzystw naukowych ogólnych, regionalnych i specjalistycznych.

Prowadzone przez kierownictwo Rady działania nie przyniosły jednakże dotychczas efektu, projekt spotykał się z brakiem akceptacji zespołu prawnego i urzędników Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Mimo pominięcia tej ustawy w pakiecie ustaw dotyczących nauki Rada kontynuuje działania związane z uchwaleniem przez Sejm RP odrębnej ustawy o towarzystwach naukowych.

W ostatnim 10-leciu Rada Towarzystw Naukowych zorganizowała trzy kongresy.

I Kongres Towarzystw Naukowych *Towarzystwa Naukowe w Polsce – dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, Warszawa, 17–18 września 2013 r., pod Honorowym Patronatem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Bronisława Komorowskiego. Organizatorami Kongresu były: Polska Akademia Nauk, a z jej ramienia Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN, Polska Akademia Umiejętności oraz Towarzystwo Naukowe Warszawskie i Towarzystwo Naukowe Płockie. W czasie Kongresu, na 4 sesjach plenarnych i 2 sesjach problemowych, zostało wygłoszonych 67 referatów, w których przedstawiono dotychczasowy wkład społecznego ruchu naukowego w rozwój i upowszechnianie nauki w Polsce oraz w rozwój kraju, regionów i lokalnych społeczności, dokonano oceny stanu i warunków działania społecznego ruchu naukowego w Polsce oraz przedstawiono obecne miejsce i rolę społecznego ruchu naukowego w systemie kultury, dziedzictwa narodowego, nauki, a zwłaszcza jej upowszechniania w Polsce. W referatach i komunikatach wygłoszonych na sesjach problemowych przedstawiono dotychczasową działalność i dorobek poszczególnych towarzystw i stowarzyszeń naukowych i naukowo-zawodowych oraz stowarzyszeń naukowo-technicznych NOT. W podjętej uchwale uczestnicy stwierdzili:

Kongres wyraża przekonanie, że towarzystwa naukowe i stowarzyszenia naukowo-techniczne jako integralna część systemu nauki polskiej powinny znaleźć potwierdzenie swojego statusu w systemie prawnym obowiązującym w Polsce poprzez ustawę o towarzystwach naukowych i stowarzyszeniach naukowo-technicznych, winny być także wspierane finansowo zarówno podmiotowo, jak i przedmiotowo na szczeblu centralnym ze środków budżetu państwa oraz regionalnie i lokalnie ze środków samorządu województwa, powiatu lub gminy – w zależności od celów i zadań jakie realizują, a także przez organizacje społeczne i gospodarcze, na rzecz których wykonują określone zadania. Zwracamy się do Prezydenta RP, Marszałka Sejmu RP, Marszałka Senatu RP, do Prezesa Rady Ministrów, Ministra Finansów, Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego i Prezesa PAN o podjęcie działań mających na celu wypracowanie zasad polityki państwa w stosunku do społecznego ruchu naukowego i naukowo-technicznego oraz umocnienia miejsca i roli towarzystw i stowarzyszeń naukowych (towarzystw ogólnych i regionalnych, specjalistycznych towarzystw naukowych, stowarzyszeń naukowo-technicznych) w systemie nauki oraz wprowadzenia rozwiązań prawnych umożliwiających zapewnienie funkcjonowania i rozwoju społecznego ruchu naukowego i naukowo-technicznego w Polsce.

II Kongres Towarzystw Naukowych *Rola towarzystw naukowych w rozwoju świadomości obywatelskiej i kulturowej*, Poznań, 14–15 września 2018 r., zorganizowany przez Radę Towarzystw Naukowych PAN, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Polską Akademię Umiejętności oraz Towarzystwo Naukowe Płockie. Podczas Kongresu zaprezentowano 37 referatów, poświęconych tematyce objętej programem Kongresu, w tym: *Ocena wkładu towarzystw naukowych w rozwój społeczeństwa obywatelskiego*, *Rozwój i wkład towarzystw naukowych w kształtowanie świadomości narodowej i obywatelskiej na przestrzeni wieków*, *Rozwój i wkład towarzystw naukowych w kształtowanie kultury polskiej w okresie od odzyskania niepodległości Polski*, *Wpływ towarzystw naukowych na rozwój nauki w Polsce w okresie od odzyskania niepodległości Polski*, *Wpływ towarzystw naukowych na rozwój społeczno-ekonomiczny i rozwój regionów w okresie od odzyskania niepodległości Polski*; *Wpływ towarzystw naukowych na rozwój techniki i gospodarki w Polsce i w regionach od odzyskania niepodległości Polski*, *Ocena wkładu towarzystw naukowych w upowszechnianie nauki w Polsce i rozwój nowoczesnych form upowszechniania nauki*. W uchwale Kongresu podkreślono doniosłą rolę towarzystw naukowych w czasach zaborów i w dziejach niepodległego państwa polskiego. Stwierdzono, że towarzystwa naukowe organizując społeczny ruch naukowy i budując społeczeństwo obywatelskie są integralną częścią nauki polskiej i są podmiotami życia publicznego i ze względu na swoje znaczenie dla społeczeństwa powinny znaleźć należne miejsce w systemie prawnym w kraju, powinny być wspierane finansowo zarówno podmiotowo, jak i przedmiotowo przez budżet państwa oraz budżety samorządowe, ze względu na ich znaczenie dla rozwoju społeczeństwa. Kongres uznał, że przy stosunkowo niskim rozumieniu znaczenia nauki dla rozwoju naszego kraju należy wzmocnić rolę publikacji i innych działań odnoszących się do popularyzacji wiedzy i wyników badań. Podniesienie rangi takiej aktywności powinno następować nie tylko przez wsparcie materialne, ale i przez docenianie jej we wszystkich, coraz bardziej sformalizowanych ocenach. Uczestnicy Kongresu uznali, że bez zmiany polityki państwa w stosunku do społecznego ruchu naukowego spiętrzać się będą bariery rozwoju naukowego, kulturalnego, gospodarczego i społecznego Polski oraz zniweczony zostanie ogromny dorobek towarzystw naukowych.

III Kongres Towarzystw Naukowych *Społeczny wymiar działalności towarzystw naukowych*, Gdańsk, 20–22 października 2022 r. Kongres objęty był Patronatem Narodowym Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Andrzeja Dudy w Stulecie Odzyskania Niepodległości. Organizatorami Kongresu były Polska Akademia Nauk – Rada Towarzystw Naukowych i Gdańskie Towarzystwo Naukowe, współorganizatorami – Miasto Gdańsk, Muzeum Gdańska, Gdańskie Towarzystwo Przyjaciół Sztuki, Uniwersytet Gdański i Politechnika Gdańska. W Kongresie wzięło udział ponad 90 naukowców i działaczy społecznego ruchu naukowego, reprezentując ok. 60 towarzystw naukowych ogólnych i specjalistycznych, w tym 24 przedstawiciele towarzystw ogólnych i regionalnych, 23 przedstawiciele towarzystw działających w naukach społecznych i humanistycznych, 10 przedstawiciele towarzystw działających w naukach biologicznych, 9 przedstawiciele towarzystw działających w naukach

rolniczych i leśnych, 5 przedstawicieli towarzystw działających w naukach ścisłych i technicznych, 3 przedstawicieli towarzystw działających w naukach o Ziemi, 8 przedstawicieli towarzystw działających w naukach medycznych oraz 3 przedstawicieli stowarzyszeń naukowo-technicznych NOT. Ogółem na obradach plenarnych i na sesjach problemowych wygłoszono 55 wystąpień.

Kongres zakończył się przyjęciem uchwały w sprawie współdziałania wszystkich podmiotów zaangażowanych w podtrzymanie tradycji społecznego ruchu naukowego w formule wynikającej z wyzwań współczesności w zakresie przygotowania projektu ustawy regulującej działanie towarzystw naukowych w Polsce. W podjętej uchwale podkreślono:

Uczestnicy III Kongresu Towarzystw Naukowych uznają za niezbędne finansowanie organizacji społecznego ruchu naukowego ze środków budżetu państwa i jednostek samorządu terytorialnego. Towarzystwa naukowe powinny być także dostrzegane i finansowo wspierane przez podmioty gospodarcze. Ze względu na ważny interes państwa oraz z uwagi na pilną potrzebę naukową i społeczną zwracamy się do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Marszałka Sejmu RP, Marszałka Senatu RP, Prezesa Rady Ministrów, Ministra Edukacji i Nauki, Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Ministra Finansów o zainteresowanie się towarzystwami naukowymi i wsparcie ich funkcjonowania przez trwałe uregulowania o charakterze systemowym. Wyrażamy przekonanie, że przyczyniłoby się to do zwiększenia udziału polskiej nauki w światowych dokonaniach.

Po zaprzestaniu wydawania kwartalnika „Heureka. Problemy Społecznego Ruchu Naukowego” skoncentrowano się na wydawaniu monografii z organizowanych kongresów i konferencji. W 2013 r. wydano monografię *Towarzystwa naukowe w Polsce – dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, zawierającą 63 opracowania naukowe. W przedstawionych opracowaniach opisano dotychczasowy wkład społecznego ruchu naukowego w rozwój i upowszechnianie nauki w Polsce oraz w rozwój kraju, regionów i lokalnych społeczności, dokonano oceny stanu i warunków działania społecznego ruchu naukowego w Polsce oraz obecne miejsce i rolę społecznego ruchu naukowego w systemie kultury, dziedzictwa narodowego i nauki, zwłaszcza jej upowszechniania w Polsce. Przedstawiono historię, dorobek i współczesność towarzystw naukowych. Dwutomowe wydawnictwo liczy łącznie 717 stron.

W 2014 r. działalność Rady skoncentrowana została na pracach związanych z zakończeniem ekspertyzy dotyczącej stanu społecznego ruchu naukowego i wypracowania postulatów odnośnie do polityki naukowej państwa dotyczącej roli tego ruchu w systemie nauki w Polsce. Ekspertyza ***Społeczny ruch naukowy w Polsce – historia i przyszłość*** zawiera 73 strony maszynopisu (części zasadniczej), w tym 14 wykresów i 20 tabel oraz 14 załączników, które stanowią najważniejsze opracowania Rady, kierowane do władz państwowych memoriały i stanowiska Rady na temat sytuacji towarzystw naukowych, w tym zaproponowany przez Radę tekst ustawy o towarzystwach naukowych i poparcia tej ustawy przez towarzystwa i inne organizacje

działające w obszarze nauki oraz dane o aktualnie działających w Polsce towarzystwach i stowarzyszeniach naukowych oraz stowarzyszeniach naukowo-technicznych NOT, sporządzone na podstawie bazy OPI. Dokonano podsumowania dorobku społecznego ruchu naukowego i jego roli w rozwoju nauki w Polsce oraz przedstawiono szereg postulatów dotyczących konieczności wypracowania rozwiązań prawnych umożliwiających finansowanie i rozwój tego ruchu oraz zapewnienie jego udziału w systemie nauki w Polsce, na równi z innymi instytucjami naukowymi. Towarzystwa naukowe jako integralna część systemu nauki polskiej i kultury powinny być finansowane podmiotowo oraz przedmiotowo na szczeblu centralnym, samorządu województwa lub samorządów miast i gmin, w zależności od celów jakie realizują.

Poza ww. kongresami w ostatnich latach Rada zorganizowała szereg konferencji. W 2015 r. zorganizowano, wspólnie z Towarzystwem Naukowym Płockim i Szkołą Wyższą Pawła Włodkowica w Płocku, konferencję nt. ***Perspektywy regionalnych towarzystw naukowych w Polsce***, Płock, 12–13 czerwca 2015 r. W 16 referatach przedstawiono krótki rys historyczny regionalnych towarzystw naukowych (konferencja stanowiła inaugurację obchodów 195-lecia Towarzystwa Naukowego Płockiego) i ich działalność na rzecz kształtowania świadomości obywatelskiej, upowszechniania wiedzy i nauki w lokalnych społecznościach oraz rolę tych towarzystw jako stymulatorów życia naukowego w regionach, w rozwoju badań regionalnych, regionalizmu i społecznego ruchu naukowego w Polsce, a także formy współpracy tych towarzystw z innymi towarzystwami, z archiwami państwowymi, jak również udział różnych grup społeczeństwa, w tym duchowieństwa w powstawaniu i rozwijaniu działalności towarzystw regionalnych. W referatach przedstawiono również rolę ogólnych i regionalnych towarzystw naukowych w tworzeniu i rozwijaniu uczelni wyższych w regionach nie mających tradycji akademickich.

W 2016 r. zorganizowano, wspólnie z Towarzystwem Naukowym Płockim i Szkołą Wyższą Pawła Włodkowica w Płocku konferencję nt. ***Czasopisma towarzystw naukowych w Polsce***, Płock, 16–17 września 2016 r. W wygłoszonych na konferencji 21 referatach m.in. przedstawiono wkład periodycznych wydawnictw towarzystw naukowych w Polsce w rozwój nauki i tożsamości regionalnej, funkcję kulturotwórczą periodyków naukowych w ponowoczesnym świecie, rolę czasopism, jako narzędzi formowania środowiska naukowego w reprezentowanych dyscyplinach naukowych, w kształtowaniu lokalnych środowisk naukowych, w upowszechnianiu osiągnięć nauki w szerokich kręgach społecznych i wśród młodzieży oraz rolę czasopism w kształtowaniu i upowszechnianiu historii czy kształtowaniu postaw mających na celu ochronę dziedzictwa narodowego i szeroko pojętej ochrony środowiska naturalnego. W trakcie konferencji przedstawiono działalność czasopiśmienniczą towarzystw i stowarzyszeń naukowych oraz stowarzyszeń naukowo-technicznych NOT, z omówieniem dotychczasowego dorobku poszczególnych towarzystw naukowych, wraz z oceną znaczenia poszczególnych tytułów dla rozwoju dyscyplin naukowych i lokalnych społeczności.

W 2019 r. Rada zorganizowała konferencję *Przyszłość towarzystw naukowych w świetle postanowień ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, Warszawa, 28 listopada 2019 r. W konferencji uczestniczyło ogółem 76 osób, w tym 23 członków Rady Towarzystw Naukowych, prezes Federacji Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych NOT oraz 52 przedstawiciele towarzystw i stowarzyszeń naukowych. Konferencja miała na celu przedyskutowanie sytuacji społecznego ruchu naukowego w Polsce będącej wynikiem uchwalenia przez Sejm Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce i wydanych na jej podstawie aktów prawnych dotyczących prowadzenia działalności naukowej i upowszechniania nauki dla rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i szeroko rozumianej kultury. W czasie konferencji wygłoszono 3 referaty, w których przedstawiono aktualną sytuację i rolę poszczególnych grup towarzystw i stowarzyszeń naukowych w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, w rozwoju dyscyplin i dziedzin nauki oraz status prawny funkcjonowania społecznego ruchu naukowego w świetle postanowień ww. ustawy, zwanej *Konstytucją dla nauki*. W przyjętym przez uczestników konferencji *Stanowisku Rady Towarzystw Naukowych w sprawie ustawowego uregulowania działalności społecznego ruchu naukowego i naukowo-technicznego w Polsce* wskazuje się na konieczność przyjęcia odrębnej ustawy o działających w kraju towarzystwach i stowarzyszeniach naukowych, zharmonizowanej z ustawami odnoszącymi się do całego obszaru edukacji i nauki, która powinna określić rolę i zadania społecznego ruchu naukowego w systemie nauki w Polsce, jego rangę społeczną, zasadnicze kierunki działania, uprawnienia i obowiązki, a także zasady finansowania towarzystw i stowarzyszeń naukowych. Do czasu przygotowania nowej ustawy o społecznym ruchu naukowym w Polsce uczestnicy konferencji apelują o wprowadzenie do nowelizowanej ustawy o szkolnictwie wyższym i nauce rozwiązań prawnych, które umożliwiłyby towarzystwom i stowarzyszeniom naukowym ubieganie się o środki finansowe, zarówno na szczeblu centralnym, jak i lokalnie ze środków samorządu województwa, powiatu lub gminy – w zależności od celów i zadań jakie realizują, a także przez organizacje społeczne i gospodarcze. Środki te powinny być kierowane na wspomaganie działalności statutowej towarzystw, w tym na wydawanie książek i czasopism naukowych. Uczestnicy konferencji podkreślili, że wydawane przez towarzystwa naukowe, w języku polskim, czasopisma popularyzują wiedzę i istotnie wpływają na podniesienie stosunkowo niskiego poziomu rozumienia przez społeczeństwo znaczenia nauki dla rozwoju kraju. Uczestnicy konferencji zwrócili się także z apelem do ministra kultury i dziedzictwa narodowego o stałą dotację dla bibliotek (działających zgodnie z ustawą o bibliotekach z 27 czerwca 1997 r.), prowadzonych przez towarzystwa naukowe, ze szczególnym uwzględnieniem bibliotek zaliczonych do bibliotek naukowych (zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Sztuki z dnia 19 marca 1998 r.), których zbiory tworzą narodowy zasób biblioteczny.

W 2020 r. wydano publikację z odbytego w Poznaniu w dniach 14–15 września 2018 r. II Kongresu Towarzystw Naukowych *Rola towarzystw naukowych w rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej*, której redaktorami są

profesorowie A. Gulczyński i Z. Kruszewski. Zawiera ona zbiór artykułów powstałych na bazie wystąpień wygłoszonych podczas II Kongresu, w których przedstawiono wkład społecznego ruchu naukowego w rozwój i popularyzację nauki, a także jego osiągnięcia w zakresie kształtowania świadomości narodowej i obywatelskiej. W części pierwszej, która zawiera artykuły dotyczące fundamentów społecznego ruchu naukowego, znajduje się referat prof. Andrzeja Białasa, byłego prezesa Polskiej Akademii Umiejętności, który uznał polskie towarzystwa naukowe za „prawdziwy skarb narodowy [...], który nie tylko znakomicie wzbogaca naszą pamięć historyczną i umacnia tradycję, ale, podobnie jak w przeszłości, również dzisiaj konsekwentnie i skutecznie służy budowaniu siły Najjaśniejszej Rzeczypospolitej” oraz referaty prof. Z. Kruszewskiego i prof. I. Hofman. W kolejnych rozdziałach zawarte są referaty poświęcone działalności towarzystw, związanej z odzyskiwaniem w 1918 r. niepodległości oraz referaty przedstawiające działalność towarzystw w minionym stuleciu, z podziałem na towarzystwa regionalne i specjalistyczne.

W 2020 r. ukazała się także publikacja z konferencji *Przyszłość towarzystw naukowych w świetle postanowień ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, odbytej w Warszawie w dniu 28 listopada 2019 r., sfinansowana przez Polską Akademię Nauk ze środków na działalność upowszechniającą naukę. Publikacja zawiera wygłoszone w czasie konferencji referaty, dyskusję w 4 panelach obejmujących grupy towarzystw, przyjęte przez uczestników konferencji Stanowisko Rady Towarzystw Naukowych w sprawie ustawowego uregulowania działalności społecznego ruchu naukowego i naukowo-technicznego w Polsce oraz listę uczestników i sprawozdanie z konferencji. Wydana w 200 egzemplarzach została przekazana władzom PAN, przesłana wszystkim członkom Rady i wszystkim uczestnikom konferencji, reprezentującym poszczególne towarzystwa i stowarzyszenia naukowe oraz najbardziej aktywnym towarzystwom i stowarzyszeniom naukowym w poszczególnych grupach towarzystw i stowarzyszeń.

W 2020 r. Towarzystwo Naukowe Płockie obchodziło jubileusz 200-lecia powstania, ale z uwagi na panującą epidemię odwołano planowaną konferencję *Spółeczny ruch naukowy w procesie zmiany*. Zachowując zasady reżimu sanitarnego w dniu 17 października 2020 r. w auli Liceum Ogólnokształcącego im. marsz. S. Małachowskiego zorganizowano Otwarte Nadzwyczajne Walne Zebranie Członków Towarzystwa Naukowego Płockiego. Po odśpiewaniu Hymnu Miasta Płocka i Hymnu TNP, prof. Zbigniew Kruszewski, prezes Towarzystwa wygłosił okolicznościowy referat. Następnie wręczono dyplomy Członka Honorowego TNP prof. Iwonie Hofman – przewodniczącej Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN, Adamowi Struzikowi – marszałkowi województwa mazowieckiego oraz dr. Tomaszowi Makowskiemu – dyrektorowi Biblioteki Narodowej. W trakcie tej okolicznościowej sesji wiceprezes PAN prof. dr hab. czł. koresp. PAN Romuald Zabielski wręczył prezesowi TNP przyznany przez Prezydium PAN Medal Polskiej Akademii Nauk „Zasłużony dla Nauki” i „Statuetkę Polskiej Akademii Nauk” dla Towarzystwa Naukowego Płockiego. Po tej uroczystości uczestnicy wzięli udział w otwarciu wystawy *Dwieście artefaktów na dwusetlecie Towarzystwa Naukowego Płockiego* w siedzibie Muzeum

Mazowieckiego w Płocku. Na ekspozycji zaprezentowano najcenniejsze obiekty o randze arcydzieł w wymiarze światowym ze zbiorów Towarzystwa, m.in. pierwodruk dzieła Mikołaja Kopernika *De revolutionibus orbium coelestium* (1543), inkunabułowe wydanie *La Commedia* Dantego Aligieri (1487), czy grafikę pochodzącą z kolekcji *Los Caprichos* Francisco Goi (1799).

W 2021 r., z uwagi na sytuację epidemiologiczną, przeprowadzono zdalnie w dniu 27 maja 2021 r., zorganizowaną wspólnie z Polskim Towarzystwem Komunikacji Społecznej i Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej konferencję *Komunikacja w nauce. Komunikowanie wiedzy. Rola towarzystw naukowych*, w której wzięło udział ponad 100 uczestników, wygłoszono 7 referatów. W przeprowadzonych w dniu 10 grudnia 2021 r. warsztatach, stanowiących drugą część tej konferencji wzięło udział 26 uczestników i wygłoszono 4 referaty.

W dniu 17 września 2021 r. zorganizowano wspólnie z Towarzystwem Naukowym Płockim i Szkołą Wyższą im. Pawła Włodkowica w Płocku konferencję *Społeczny ruch naukowy w procesie zmiany*, w której wzięło udział 70 osób, wygłoszono 4 referaty. W wygłoszonych referatach i w dyskusji ukazano organizacje naukowe jako wynik i jednocześnie czynnik zmiany społecznej, m.in. przemiany towarzystw naukowych, realizowane przez nie funkcje, różnorodność celów i form działania oraz przyszłość społecznego ruchu naukowego. Procesom zmian podlega również społeczny ruch naukowy, jak też funkcje, które wypełnia ten ruch względem społeczeństwa. Autonomiczny społeczny ruch naukowy jest niezbędnym elementem uprawiania nauki i funkcjonowania życia społecznego. Brak umocowań prawnych społecznego ruchu naukowego, brak możliwości pozyskiwania środków finansowych na działalność, sprzyja marginalizacji społecznego ruchu naukowego w życiu społeczeństwa, jak też i wśród samych członków, powoduje dużą niepewność co do przyszłości towarzystw naukowych. Materiały z tej konferencji zostały wydane drukiem w 2022 r.

Nie jest możliwe przedstawienie szczegółów różnorodnej działalności Rady Towarzystw Naukowych w dotychczasowym 60-letnim okresie jej działalności. Można jednakże stwierdzić, że prowadziła ona poważne prace w zakresie analizy i oceny sytuacji społecznego ruchu naukowego w Polsce, ustalania zadań, jakie przed tym ruchem stoją, zwłaszcza w zakresie podnoszenia kultury naukowej i technicznej społeczeństwa, określenia warunków organizacyjnych i materialnych, niezbędnych dla ich realizacji. W materiałach kierowanych do rządu i do władz wojewódzkich dowodzą konieczności wspierania tego ogromnego rezerwuaru energii społecznej, jaki stanowią towarzystwa. Opracowania i memoriały Rady, kierowane do władz państwowych, miały pewien pozytywny wpływ na wspomaganie społecznego ruchu naukowego ze środków państwowych, w tym także ze strony władz terenowych.

Ogromne zasługi w rozwinięciu prac Rady na rzecz towarzystw naukowych wniósł wieloletni (w latach 1975–1995), sekretarz Rady, a w kadencjach 1996–1998 i 1999–2002 jej wiceprzewodniczący – Edward Hałoń, dyrektor Biura Społecznej Działalności Naukowej PAN, wicedyrektor Centrum Upowszechniania Nauki PAN, autor wielu raportów na temat stanu i perspektyw rozwojowych towarzystw

naukowych, wyjątkowo zaangażowany w sprawy rozwijania działalności towarzystw na rzecz upowszechniania nauki w społeczeństwie i zapewnienia warunków rozwoju towarzystw przez władze państwowe. Jego autorskie opracowania na temat historii towarzystw naukowych w Polsce, uwarunkowań i przebiegu procesów rozwojowych społecznego ruchu naukowego w Polsce, stanowią niezwykle bogate (i właściwie jedyne) udokumentowanie dorobku tego ruchu, stanowiącego obok szkół wyższych, placówek PAN oraz instytutów naukowych i instytutów badawczo-rozwojowych resortów, czwarte ogniwo polskiej nauki.

Nieprzerwanie, od 1996 r. do chwili obecnej, funkcję sekretarza Rady pełni mgr inż. Tadeusz Majsterkiewicz pracownik Polskiej Akademii Nauk od 16 października 1973 r., naczelnik w Biurze Prezydialnym i Gabinetie Prezesa PAN, kontynuując prace prowadzone przez dyrektora Hałonia, zapewniając obsługę prowadzonych przez Radę prac, zebrań plenarnych, posiedzeń Prezydium, konferencji naukowych i ich dokumentację, inicjator organizacji Kongresów Towarzystw Naukowych, zaangażowany w ich organizację.

Podczas dziewiętnastu kadencji Rada potrafiła skupić i w swej działalności wykorzystać ogromny odłam oddanych towarzystwom znakomitych działaczy i uczonych, jak Stanisław Kulczyński, Bogdan Suchodolski, Dionizy Smoleński, Szczepan A. Pieńiążek, Klemens Szaniawski, Gerard Labuda, Adam Bielański, Włodzimierz Ostrowski i Jan Strelau oraz kierujący pracami Rady przez trzy kadencje w latach 2007–2010, 2011–2014 i 2015–2018 Zbigniew P. Kruszewski, senator RP przez dwie kadencje w latach 1997–2005 i poseł RP w latach 2010–2011.

BIBLIOGRAFIA

- Hałoń E., *Zjazd Towarzystw Naukowych w Warszawie*, „Nauka Polska” 1973, nr 4.
- Hałoń E., *O sytuacji towarzystw naukowych w Polsce*, „Nauka Polska” 1989, nr 3–4.
- Hałoń E., *O rozwoju i warunkach działalności towarzystw naukowych*, „Nauka Polska” 1992, nr 4.
- Hałoń E., *O współdziałaniu towarzystw naukowych i Polskiej Akademii Nauk*, „Nauka” 2000, nr 1.
- Hałoń E., *Towarzystwa naukowe ogólne w Polsce. Opracowanie dla Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN*, Warszawa 2001.
- Hałoń E., *Towarzystwa naukowe specjalistyczne z zakresu nauk humanistycznych i społecznych. Opracowanie dla Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN*, Warszawa 2002.
- Hałoń E., *Towarzystwa naukowe w Polsce. Przeszłość i teraźniejszość*, Warszawa, PAN, Centrum Upowszechniania Nauki, 2003.
- Hofman I., Majsterkiewicz T., *Działalność Rady Towarzystw Naukowych w okresie 70-lecia Polskiej Akademii Nauk*, maszynopis, 2022.

Hübner P., *Polityka naukowa w Polsce w latach 1944–1955. Geneza systemu*, Warszawa, Wszechnica PAN, 1992.

Hübner P., *Siła przeciw rozumowi. Losy Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1939–1989*, Kraków, Wydawnictwo i Drukarnia „Secesja”, 1994.

Kunikowski S., *Towarzystwa naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku*, Włocławek, WTN, 1999.

Majsterkiewicz T., *Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN. Opracowanie z okazji 50-lecia RTN*, 2013.

Majsterkiewicz T., *Sprawozdania z działalności Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN w latach 1999–2022*, maszynopisy.